

BÖLÜM 11

ARDAHAN İLİNE YAPILAN KAMU YATIRIMLARININ ETKİNLİKLERİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ (VZA) YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ*

Arş. Gör. Tarık Duran

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
tarikduran@mu.edu.tr

Arş. Gör. Ramazan Taşcı

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
ramazantasci@mu.edu.tr

Prof. Dr. Ali Çımat

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
acimat@mu.edu.tr

ÖZET

Yatırım kavramı, sermaye stoklarına yapılan ilaveler olarak ifade edilmektedir. Kamu yatırımları ise devlet tarafından ülkenin maddi sermaye stoklarına yapılan ilaveler olarak tanımlanmaktadır. Kamu yatırımlarının etkinlik ve verimlilik kriterleri doğrultusunda yapılması günümüzün gelişmiş yada gelişmekte olan ülkeleri için oldukça önemlidir. Kamu yatırımları, yatırım yapılan sektörlerin yanında birçok sektörü de etkilemektedir. Şöyle ki ulaşım için yapılan yatırımlar taşıt sayısının artması ve bunun sonucunda taşıtlardan alınan vergilerin artması gibi etkileri olabilmektedir. Doğrudan yada dolaylı şekillerde hem kamu gelirlerini etkilemekte hem de diğer yatırımların sektörel anlamda yönünü belirleyebilmektedir. Kamu yatırımları, genel anlamda sermaye stokuna yapılan ilaveler olarak ifade edilse de aslında bunun yanında beşeri faktörlere yapılan yatırımlar da refahın ve milli gelirin artmasında önemli rol oynar. Ülkelerin maddi kaynaklarının sınırsız olmaması nedeniyle bunun hangi yatırımlara ne şekilde dönüşeceği de önemli sorunlardandır. Makro ekonominin temel uğraş alanlarından olan tasarruf, yatırım, istihdam ve milli gelir gibi değişkenler ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde etkilere sahiptir. 1929 krizinden sonra Keynes, iktisat bilimine çarpan mekanizmasının etkilerini ortaya koymuş ve devletin kamu

* Bu makale, 10-12 Ekim 2018 tarihleri arasında düzenlenmiş olan I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda (I. International Politics And Social Science Symposium-IPSSS) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

yatırımlarının ekonomiyi canlandırmada önemli rol oynadığını göstermiştir. Doğru alanlara gerektiği kadar yapılan yatırımların beklenenden daha fazla fayda elde etmeyi olanaklı kılar. Bu açıdan kamu yatırımlarının değerlendirilmesinde fayda- maliyet analizi oldukça önemlidir. Kamu yatırımları, genel anlamda altyapı yatırımları olarak görülmektedir. Ancak devletin ulaştırma- haberleşme yatırımlarının yanında sağlık, eğitim yatırımları da oldukça önemlidir. Devletin beşeri sermayeye yaptığı yatırımlar da ekonomik büyüme açısından önem kazanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde özel sektörde sermaye birikiminin yeterli seviyede olmadığı durumlarda kamu yatırımlarının temel sanayi ürünlerinin üretiminde de kullanıldığı söylenebilir. Yatırımlar özel sermaye birikimini arttıracak nitelikte olan sektörlerle kaydırılabilmektedir. Bu koşullarda kamu yatırımlarının temel sanayi ürünlerinin üretiminin ve işletilmesinin yanında temel gıda maddelerinin üretilmesi ve işlenmesi için gerekli olan yatırımların da yapıldığı görülmektedir. Örneğin Türkiye'de 1930'lu yıllarda durum böyle olmuş ve devlet birçok tarımsal sanayi ürününün üretilmesi ve işletilmesi için yatırımlar yapmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 2015 yılında Türkiye'de illere yapılan sağlık, eğitim, ulaştırma-haberleşme harcamalarının etkin kullanılıp kullanılmadığını tespit etmektir. Çalışmada kamunun eğitim, sağlık ve ulaştırma-haberleşme yatırımları girdi olarak kullanılmıştır. Çıktı olarak kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı, fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı, kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı, hekim başına düşen müracaat sayısı, belediyenin temizlik hizmetlerinden memnuniyet oranı, internet abone sayısı (yüz kişide), devlet ve il yolları (km), havalimanına erişim oranı ve istihdam oranı gibi değişkenler alınmıştır. Girdi-çıktı analizi yapılırken literatürde en çok kullanılan VZA modellerinden çıktı odaklı BCC ve CCR modelleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler doğrultusunda Türkiye illerine yapılan kamu yatırımlarının etkinlik değerleri ortaya konmuştur. Analiz sonucunda Ardahan iline yapılan kamu yatırımlarının etkinliklerinin arttırılabilmesi için referans iller ortaya konmuştur. Bu doğrultuda kamu yatırımlarının Ardahan ilinde nasıl tam etkin kullanılabileceğine dair BCC ve CCR modellerinin önerileri paylaşılmıştır. Çalışmada, BCC modelinin çıktısına göre Ardahan ili tam etkin çıkmıştır. CCR model çıktısında göre ise Ardahan ili %82 etkinlik değerine sahiptir. Ardahan ilinde kamu yatırımlarının etkinliğinin arttırılabilmesi için kamunun sağlık harcamalarını %25 azaltması önerilmektedir. Burada kamunun sağlık harcamalarının gereğinden fazla yapıldığı, kamu kaynaklarının israf edildiği anlaşılabilir. Ya da daha az sağlık harcamasıyla da etkinliğin söz konusu olduğu ifade edilebilir. Çıktı değerlerinin ise tamamının belli oranlarda arttırılması önerilmektedir. %100 üzerinde artışların olması önerilen değişkenler, hekim başına düşen müracaat sayısı (%109) ve havalimanına erişim oranı (%999) olarak ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ardahan İli, VZA, BCC-CCR Model, Kamu Yatırımları, Ekonomik Etkinlik.

GİRİŞ

Kalkınma politikaları, geleneksel (Keynesyen) ve modern kalkınma politikaları olarak sınıflandırılabilir. Keynesyen kalkınma politikaları 1970'li kadar uygulanmıştır. Petrol krizi ve benzeri sorunların çözümünde Keynesyen politikaların etkin çözümler ortaya koyamaması nedeniyle bölgeleri ön plana çıkaran modern kalkınma politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikalar, geleneksel politikalardan farklı olarak devletin piyasaya müdahalesinin sınırlı olması gerektiğini savunmaktadır (Polat, 2014: 206).

Modern bölge sistemi ilk olarak 1988 yılında AB üyesi ülkelerin bölgeler arası eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması amacıyla kurulmuştur. Böylece birliğin geri kalmış bölgelerine mali desteklemelerin belli bir zeminde gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır (Akbaş, 2015: 2-3). Kalkınmayı sağlamak amacıyla sürdürülebilir kalkınma, halkın katılımının sağlanması ve bölgedeki yerel aktörlerin sürece dâhil edilmesi gibi durumlar dikkate alındığında yerel dinamiklerin tespiti ve kalkınmaya yönelik değerlendirilmesi önem kazanmıştır (Vatansever Deviren ve Duran, 2018: 263).

Bu çalışmada Ardahan iline yapılan kamu yatırımlarının Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle etkinliklerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de illere yapılan sağlık, eğitim, ulaştırma-haberleşme harcamalarının etkinliği bağlamında kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı (%), kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı (%), internet abone sayısı (yüz kişide), fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı (%), hekim başına müracaat sayısı, havalimanına erişim oranı, istihdam oranı (%) ile devlet ve il yolları (km) değişkenlerini Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanarak incelemektir. Çalışmada Ardahan ilinin etkinlik performansları ortaya konarak etkinliklerin artırılması için BCC ve CCR modellerinin çıktıları doğrultusunda öneriler ortaya konmuştur.

1. YÖNTEM

Üretim birimlerinin etkinliğinin ölçülmesinde parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemler kullanılmaktadır. Bu çalışmada parametrik olmayan yöntemlerden biri olan Veri Zarflama Analizi kullanılmıştır.

1.1. Veri Zarflama Analizi ve Etkinlik Ölçüm Yönteminin Seçilmesi

Veri Zarflama Analizi (VZA), ürettikleri ürün yada hizmet açısından birbirine benzeyen ekonomik karar birimlerinin, göreceli etkinliğinin ölçülmesi için geliştirilen parametresiz bir etkinlik ölçüm tekniğidir (Kecek, 2010: 55-56). VZA, çoklu girdi ve çıktı içeren karar verme birimlerinin göreceli etkinliğinin ölçülmesinin yanı sıra karar verme birimlerindeki etkinsizlik miktarı ve nereden kaynaklandığı hakkında da bilgi vermektedir (Kecek, 2010: 55-56).

Literatürde en fazla kullanılan Veri Zarflama Modelleri, CCR ve BCC modeldir (Bakırcı, Ekinci ve Şahinoğlu, 2014: 289). Bununla birlikte literatürde Ölçeğe Göre Sabit Getirili Model (Constant Return Scale Model) (CRS), Ölçeğe Göre Değişken Getirili Model (Variable Return Scale Model) (VRS), Ölçeğe Göre Azalan Getirili Model (Decreasing Scale Model) (DRS), Ölçeğe Göre Artan Getirili Model (Increasing Return Scale Model) (IRS), Toplamsal Model (Additive Model), Aylak Tabanlı Ölçüm Modeli (Slacks Based Measurement Model) (SBM), Süper Aylak Tabanlı Model (SupSBM) kullanılmaktadır (Şengül, Esemian ve Eren, 2013: 85).

Çalışmada BCC ve CCR modelleri kullanılarak analiz yapılmıştır. CCR modeli, ilk kez Charnes, Cooper ve Rhodes'un 1978 yılında ABD'deki kamu okullarına yönelik yapmış oldukları çalışmada kullanılmıştır (Charnes, Cooper ve Rhodes, 1978: 429). Bu model girdi ve çıktı odaklı olmak üzere iki farklı gruba ayrılmaktadır. Girdi odaklı modelde amaç mevcut çıktı seviyesini karşılayabilecek şekilde girdileri minimize etmektir. Çıktı odaklı CCR modelinde ise mevcut girdilerin daha fazlasını talep etmeyecek şekilde çıktılarını maksimize etmek amacını taşımaktadır (Kıran, 2008: 24).

1984 yılında ise Banker, Charnes ve Cooper çalışmalarında ölçeğe göre değişken getiri durumunu değerlendirmişler ve BCC formülasyonunu ortaya koymuşlardır. BCC modeli CCR modelinin etkinlik değerinden büyük ya da ona eşittir (Kıran, 2008: 24-27).

1.2. Veri Zarflama Analizine İlişkin Teorik Çerçeve

Literatüre bakıldığında VZA ile yapılmış çeşitli alanda birçok çalışma bulunmaktadır. VZA modeli kullanılarak yapılan çalışmaların sayısı 2009 yılına kadar yaklaşık 4500 kadardır. Bu sayının 2020 yılına kadar 11 bin yayına yaklaşacağı tahmin edilmektedir (İçöz, 2013: 30). VZA terimi ilk olarak Charnes, Cooper ve Rodes'in çalışmasında kullanılmıştır (Charnes, Cooper ve Rhodes, 1978: 429). Günümüzde CCR adıyla bilinen model Charnes, Cooper ve Rodes'in baş harflerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Charnes ve arkadaşları, Çin şehirlerinin ekonomik performanslarını değerlendirmiştir. Girdi olarak istihdam edilen işgücü, sermaye, yatırım değişkenlerini kullanmıştır. Çıktı olarak ise perakende satışlar, karlar, vergiler ve endüstriyel değişkenlerini kullanmıştır (Charnes, Cooper ve Li, 1989).

Lovell, ülkelerde uygulana mali, parasal ve diğer politikaların makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla VZA yöntemini kullanmıştır. Çalışmada girdi olarak ülkelerin makroekonomik karar verme yetkisi değişkenini kullanmıştır. Çıktı olarak ise GSYİH büyüme oranı, istihdam oranı, dış ticaret dengesi ve fiyat istikrarı değişkenlerini kullanmıştır. (Lovell, 1995: 168).

Susiliuoto ve Loikkanen, beş farklı model kullanarak Fillandiya'nın 83 alt bölgesini ele almıştır. Bölgesel dengesizlikleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Çalışmasında sermaye stoku, istihdam makine ve ekipman, nitelikli işgücü, niteliksiz işgücü, eğitim düzeyi gibi değişkenleri girdi olarak kullanmıştır. Çıktı olarak ise katma değer, gelir değişkenlerini kullanmıştır. (Susiluoto ve Loikkanen, 2001: 7).

Tan ve Hooy bilginin gelişmişlik üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmalarında istihdam oranı, GSYİH, gayrisafi sermaye oluşumu, bilgi ve iletişim toplam harcamaları değişkenlerini girdi değişkeni olarak kullanmışlardır. Çıktı olarak ise ileri teknoloji ihracatı, AR-GE alanında çalışan mühendis ve bilim adamı sayısı, kişisel bilgisayar sayısı, internet servis sağlayıcı sayısı, işgücü verimliliği, 1000 kişi başına düşen cep telefonu sayısı ve uluslararası arama sayısı değişkenlerini kullanmışlardır (Tan ve Hooy, 2007: 20).

Kuah ve Wong Malezya'da 30 üniversitenin göreceli öğretim etkinliğini araştırmışlardır. Çalışmada veri zarflama analizini kullanmışlardır. (Kuah & Wong, 2011: 501).

Mikusova, Çek Cumhuriyeti'ndeki 71 üniversitenin teknik etkinliklerini ölçmek için veri zarflama analizi kullanmıştır. Akademik personel sayısı ve diğer giderler girdi olarak kullanılmış lisans, yüksek lisans ve doktora mezun öğrenci sayılarını çıktı olarak kullanmıştır. (Mikušová, 2015: 573).

Atan ve arkadaşları VZA yöntemiyle yapılan çalışmalarda daha fazla değişken kullanımının etkinlik üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmalarında 19 adet çıktı değişkeni 11 adet girdi değişkeni kullanmışlardır (Atan, Özgür & Güler, 2004: 29).

Polat, çalışmasını Türkiye'de kamu yatırımlarının etkinliğini analiz etmek amacıyla 2009-2011 yılları arasında Düzey 2 kapsamında bulunan 26 alt bölge üzerine yapmıştır. Çalışmasında eğitim alanında yapılan kamu harcamaları, sağlık alanında yapılan kamu harcamaları ve ulaştırma-haberleşme alanında yapılan kamu yatırımları, girdi olarak kullanılmışken kişi başına düşen gayrisafi katma değer, istihdam oranı, ön lisans ve lisans okuyan toplam öğrenci sayısı, kişi başına toplam elektrik tüketimi, bin kişiye düşen hastane yatak sayısı, ihracatın toplam ihracat içindeki payı ve il/devlet yolu değişkenleri çıktı olarak kullanılmıştır (Polat, 2014: 168).

Bakırcı ve arkadaşları, bölgesel kalkınma politikalarının bölgesel istihdama etkisini ortaya koymak amacıyla Düzey 1 kapsamında 12 alt bölge üzerinde çalışmışlardır. Çalışmalarında yatırım teşvik belgelerinin bölgesel dağılımı ve kamu yatırım tahsislerinin bölgesel dağılımı değişkenleri girdi olarak kullanmışlardır. Çıktı olarak ise tarım, sanayi ve hizmetler sektöründeki istihdam düzeyi değişkenlerini kullanmışlardır (Bakırcı, Ekinci, & Şahinoğlu, 2014: 288).

Öztürk, BİST çimento sektöründe faaliyet gösteren 9 firmalar üzerinde veri zarflama analizi yapmıştır. Firmaların maliyet verileri girdi olarak firmaların karları ise çıktı olarak modele dâhil etmiştir (Öztürk, 2016: 7).

1.3. Karar Verme Birimleri (KVB) ve Girdi-Çıktı Değişkenlerinin Seçilmesi

Çalışmada 2015 yılı TÜİK verileri kullanılmıştır. Türkiye'nin 81 ili karar verme birimi olarak ele alınmıştır. KVB' ler aynı değişkenler kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, kamu yatırımları olarak eğitim, sağlık ve ulaştırma-haberleşme yatırımları girdi olarak kullanılmıştır. Kamu yatırımları, ekonomik ve sosyal alanda olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Turizm, enerji ve ulaştırma-haberleşme yatırımları ekonomik kamu yatırımlarına örnek olarak verilebilir. Sağlık, eğitim, spor alanları, huzur evleri ve parklar gibi yatırımlar ise sosyal alanda yapılan yatırımlar olarak ifade edilebilir (Barro, 1990: 1090) ; (Hansen, 1965: 150-151).

Girdiler

Çalışmada 3 adet girdi kullanılmıştır. Bunlar kamunun eğitim harcamaları, kamunun sağlık harcamaları ve kamunun ulaştırma ve haberleşme harcamalarıdır. Analizde kolaylık olması açısından bu girdiler sırasıyla X1, X2, X3 olarak kodlanmıştır.

Kamunun eğitim harcamaları: İlk, orta ve mesleki eğitim sektörlerinde Milli Eğitim Bakanlığınca yürütülen "e-Yatırım Projesi" ile tespit edilen yatırım ihtiyacına göre okul yapımındaki harcamalardır. Yüksek Öğrenim sektöründe; Çeşitli idari binaların yapılması, misafirhane projeleri, uygulama oteli projeleri, sosyal tesis projeleri, lojman projeleri, Rektörlük konutu projeleri, kongre ve kültür merkezi projeleri ve çeşitli altyapı projeleri desteklenmektedir. Bunun yanında kültür varlıklarının korunması ve restorasyonu ve bakım-onarımı ile ilgili projelere ve Turizm Bakanlığına bağlı müzelerin bakım-onarım, teşhir-tanzim ve güvenliğinin artırılmasına yönelik projelere yapılan harcamalar kamunun eğitim harcamaları olarak değerlendirilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 5).

Kamunun sağlık harcamaları: Fiziki gerçekleşmesi yüzde 75'in üzerinde olan projeler, fiziki gerçekleşmesi yüzde 75'in üzerinde olmamakla beraber koruyucu ve birinci basamak hizmetlerine yönelik projeler, inşaatı tamamlanan birimlerin donanım ihtiyaçları ile ilgili projeler, depreme karşı güçlendirme projeleri ve bölgesel farkları azaltıcı mahiyetteki projeler, öncelikli projeler kapsamında yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 5).

Kamunun ulaştırma harcamaları: Otoyol ve bağlantı yolu projeleri, köprü ve viyadüklerin onarımına yönelik projeler, Devlet ve il yollarının yapımı, hızlı tren projeleri, deniz yolu ve havayolu ulaşımında yapılacak projeler, doğalgaz iletim ve dağıtım ağı projeleri, TRT'nin teknolojik altyapısının yenilenmesine yönelik projelere yapılan harcamalar bu bağlamda değerlendirilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 4).

Çıktılar

Çalışmada, TÜİK'in "İllerde Yaşam Endeksi (2015)" araştırmasında kullandığı sağlık, eğitim, altyapı hizmetlerine erişim ve çalışma hayatı boyutları

altında toplam 9 değişken, çıktı olarak kullanılmıştır. Bu değişkenler “Kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı”, “Fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı”, “Kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı”, “Hekim başına düşen müracaat sayısı”, “Belediyenin temizlik hizmetlerinden memnuniyet oranı”, “İnternet abone sayısı (yüz kişide)”, “Havalimanına erişim oranı”, “Devlet ve il yolları (km)” ve “İstihdam oranı” olarak sıralanabilir. Analizde kullanılan çıktılar sırasıyla Y1, Y2, Y3, Y4, Y5, Y6, Y7, Y8 ve Y9 olarak kodlanmıştır.

Kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı: İl genelinde kamunun eğitim hizmetlerinden memnun olduğunu beyan edenlerin oranını ifade etmektedir (TÜİK, 2016: 6).

Fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı: Gösterge, ildeki toplam fakülte veya yüksekokul mezunu kişi sayısının, ilde bulunan 22 ve üzeri yaştaki nüfusa oranıdır. Bu çerçevede ilde fakülte veya yüksekokul mezunu insanların oranının yüksek olması, o ildeki iyi yaşamı arttırır (TÜİK, 2016: 6).

Kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı: İl genelinde kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranını vermektedir. Söz konusu hizmetlerden duyulan memnuniyet, bireylerin yaşam kalitesi açısından da önemlidir (TÜİK, 2016: 5).

Hekim başına düşen müracaat sayısı: İldeki 1. 2. ve 3. basamak sağlık kuruluşlarında hekim başına düşen müracaat sayısını ifade etmektedir. İlde yapılan toplam müracaat sayısının, ildeki toplam hekim sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir (TÜİK, 2016: 5).

Belediyenin toplu taşıma hizmetlerinden memnuniyet oranı: Belediyenin toplu taşıma hizmetlerinden memnun olduğunu beyan eden bireylerin oranını ifade etmektedir. Bu gösterge ile belediyenin karayolu, denizyolu, raylı sistem vb. ulaştırma seçenekleri ile toplu taşıma kapasitesi üzerinden verilen hizmetin, il düzeyinde ne ölçüde memnuniyet oluşturduğu ölçülür. (TÜİK, 2016: 9).

İnternet abone sayısı (yüz kişide): Gösterge, illerde referans yılda 100 kişi başına geniş bant ve çevirmeli bağlantı sabit internet abonelik sayısını ifade etmektedir. İldeki sabit internet abone sayısının, il nüfusuna bölünüp 100 ile çarpılması ile elde edilmektedir. (TÜİK, 2016: 9).

Havalimanına erişim oranı: Bu gösterge ile ilde yaşayanların havalimanına erişiminin ölçülmesi amaçlanmıştır. İlin bünyesinde veya 110 kilometreye kadar yakınında bulunan aktif bir havalimanındaki yıllık yurt içi sefer sayısının, il merkezinin havalimanına uzaklığına bölünmesi ile elde edilen bir göstergedir. Bu kısıtlar doğrultusunda her il için sefer / uzaklık oranını en yüksek veren havalimanı temel alınmıştır. (TÜİK, 2016: 9).

Devlet ve il yolları (km): Karayolları Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında bulunan karayolu uzunluğu, 01.01.2016 tarihi itibarıyla toplam 66.437 km. olup karayolları, “otoyol, devlet yolu, il yolu” olmak üzere 3

gruba ayrılmaktadır. Karayolları Genel Müdürlüğü'nün yol ağı içinde olmayıp, diğer kuruluşların sorumluluğu altındaki yollar ise "köy yolları, turistik yollar, orman yolları, şehir içi yolları" olmaktadır (KGM, 2016: 2-3).

İstihdam oranı: İstihdam edilen (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak çalışan veya böyle bir iş ile bağlantısı olan) nüfusun kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranıyla elde edilen bir göstergedir. İlde istihdamın gelişmekte olması, çalışma hayatının gelişmekte olduğu ve genel olarak kişilerin yaşamlarında istikrar sağlayan unsurların ve yaşam kalitesinin arttığı bir göstergesidir (TÜİK, 2016: 3).

2. BULGULAR

Tablo 1'de modelde kullanılan girdi ve çıktı değişkenleriyle ilgili tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Kullanılan değişkenlerin maksimum, minimum, ortalama ve serbestlik derecesi bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

GİRDİLER (X) VE ÇIKTILAR (Y)	Maksimum	Minimum	Ortalama	Serbestlik Derecesi
X1: Kamunun eğitim yatırımları	773964,00	29446,00	91306,56	96220,41
X2: Kamunun sağlık yatırımları	166140,00	0,00	22474,84	28535,05
X3: Kamunun ulaştırma ve haberleşme yatırımları	4440750,00	3,00	118836,67	516481,08
Y1: Kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı	88,89	48,18	74,09	8,41
Y2: Fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı	22,65	8,56	13,12	2,33
Y3: Kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı	89,13	54,55	77,47	7,26
Y4: Hekim başına düşen müracaat sayısı	8067,41	2763,26	5834,37	1237,45
Y5: Belediyenin temizlik hizmetlerinden memnuniyet oranı	78,81	23,46	58,39	11,51
Y6: İnternet abone sayısı (yüz kişiye)	17,66	2,16	8,68	3,84
Y7: Havalimanına erişim oranı	9874,83	0,00	669,86	1561,75
Y8: Devlet ve il yolları (km)	3144,00	131,00	793,56	469,28
Y9: İstihdam oranı	59,10	27,80	46,22	6,16

Kamunun eğitim (X1), sağlık (X2) ve ulaştırma- haberleşme yatırımları (X3) girdi olarak kullanılmıştır. Kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı (Y1), fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı (Y2), kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı (Y3), hekim başına düşen müracaat sayısı (Y4), belediyenin temizlik hizmetlerinden memnuniyet oranı (Y5), internet abone sayısı (yüz kişide)(Y6), havalimanına erişim oranı(Y7), devlet ve il yolları (km)(Y8) ve istihdam oranı (Y9) değişkenleri modele çıktı olarak dâhil edilmiştir.

Tablo 2: Girdi ve Çıktı Değişkenleri Arasındaki Korelasyonlar

	X1	X2	X3	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6	Y7	Y8	Y9
X1	1	0,86	0,92	-0,34	0,45	-0,24	-0,41	0,20	0,39	0,76	0,28	-0,05
X2	0,86	1	0,73	-0,28	0,43	-0,16	-0,46	0,25	0,43	0,61	0,45	-0,01
X3	0,92	0,73	1	-0,24	0,36	-0,20	-0,27	0,13	0,36	0,70	0,05	-0,01
Y1	-0,34	-0,28	-0,24	1	-0,26	0,83	0,32	0,41	0,00	-0,34	-0,06	0,22
Y2	0,45	0,43	0,36	-0,26	1	-0,04	-0,50	0,26	0,73	0,39	0,16	0,14
Y3	-0,24	-0,16	-0,20	0,83	-0,04	1	0,11	0,52	0,20	-0,24	0,01	0,22
Y4	-0,41	-0,46	-0,27	0,32	-0,50	0,11	1	-0,06	-0,29	-0,37	-0,39	-0,10
Y5	0,20	0,25	0,13	0,41	0,26	0,52	-0,06	1	0,51	0,13	0,27	0,27
Y6	0,39	0,43	0,36	0,00	0,73	0,20	-0,29	0,51	1	0,34	0,08	0,41
Y7	0,76	0,61	0,70	-0,34	0,39	-0,24	-0,37	0,13	0,34	1	0,13	-0,07
Y8	0,28	0,45	0,05	-0,06	0,16	0,01	-0,39	0,27	0,08	0,13	1	-0,05
Y9	-0,05	-0,01	-0,01	0,22	0,14	0,22	-0,10	0,27	0,41	-0,07	-0,05	1

Kaynak: (Vatansever Deviren ve Duran, 2018: 271)

Girdi ve çıktıların korelasyon değerleri -1 ile 1 arasında değer almaktadır. Korelasyon değerlerinin -1'e yaklaşması durumunda negatif, +1'e yaklaşması durumunda değişkenler arasında pozitif ilişkinin olduğu söylenebilir. Sıfır (0) olması durumunda ise değişkenler arasında ilişkinin olmadığı ifade edilebilir. Burada girdi ve çıktılar arasında çok fazla korelasyonun olmaması nedeniyle bu değişkenler üzerinden VZA analizine devam edilmesinde sakınca görülmemiştir.

Analiz, VZA yöntemlerinden olan BCC ve CCR modelleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. BCC modelin sonucuna göre Türkiye'deki 51 il tam etkindir. 30 ilin ise modelde kullanılan değişkenler doğrultusunda tam etkin olmadığı görülmüştür. Ardahan ili BCC modelinin sonucuna göre tam etkin çıkmıştır.

Tablo 3: Türkiye’de illerin 2015 Yılına Ait BCC Modeline Göre Etkinlik Değerleri

İLLER	CCR Model	İLLER	CCR Model	İLLER	CCR Model
ADANA	1,00	GİRESUN	1,00	SAMSUN	0,96
ADYAMAN	0,98	GÜMÜŞHANE	1,00	SIİRT	0,94
AFYONKARAHİSAR	1,00	HAKKARİ	0,86	SİNOP	1,00
AĞRI	0,97	HATAY	0,86	SİVAS	1,00
AMASYA	1,00	ISPARTA	1,00	TEKİRDAĞ	1,00
ANKARA	1,00	MERSİN	1,00	TOKAT	0,96
ANTALYA	1,00	İSTANBUL	1,00	TRABZON	1,00
ARTVİN	1,00	İZMİR	1,00	TUNCELİ	1,00
AYDIN	0,99	KARS	1,00	ŞANLIURFA	1,00
BALIKESİR	1,00	KASTAMONU	1,00	UŞAK	1,00
BİLECİK	1,00	KAYSERİ	0,98	VAN	0,85
BİNGÖL	0,96	KIRKLARELİ	1,00	YOZGAT	0,97
BİTLİS	0,86	KİRŞEHİR	1,00	ZONGULDAK	0,97
BOLU	1,00	KOCAELİ	0,99	AKSARAY	1,00
BURDUR	1,00	KONYA	1,00	BAYBURT	1,00
BURSA	1,00	KÜTAHYA	1,00	KARAMAN	1,00
ÇANAKKALE	1,00	MALATYA	1,00	KIRIKKALE	1,00
ÇANKIRI	0,99	MANİSA	1,00	BATMAN	0,84
ÇORUM	0,98	KAHRAMANMARAŞ	0,98	ŞIRNAK	0,97
DENİZLİ	1,00	MARDİN	1,00	BARTIN	1,00
DIYARBAKIR	1,00	MUĞLA	1,00	ARDAHAN	1,00
EDİRNE	1,00	MUŞ	0,91	IĞDIR	1,00
ELAZIĞ	0,99	NEVŞEHİR	1,00	YALOVA	1,00
ERZİNCAN	1,00	NİĞDE	0,97	KARABÜK	1,00
ERZURUM	0,96	ORDU	0,96	KİLİS	1,00
ESKİŞEHİR	1,00	RİZE	1,00	OSMANIYE	0,95
GAZİANTEP	0,97	SAKARYA	1,00	DÜZCE	1,00

Kaynak: (Vatansever Deviren ve Duran, 2018: 271-272)

CCR modelin sonucuna göre ise 18 il tam etkindir. 63 ilin ise modelde kullanılan değişkenler doğrultusunda tam etkinlik sağlanamadığı görülmektedir. Ardahan ili 0,83 etkinlik değerine sahiptir. Modelde Ardahan ilinin etkin olabilmesi için Gümüşhane, Kastamonu ve Kilis illeri referans gösterilmektedir.

Tablo 4: Türkiye’de İllerin 2015 Yılına Ait CCR Modeline Göre Etkinlik Değerleri

İLLER	CCR Model	İLLER	CCR Model	İLLER	CCR Model
ADANA	0,89	GİRESUN	1,00	SAMSUN	0,38
ADIYAMAN	0,63	GÜMÜŞHANE	1,00	SIİRT	0,69
AFYONKARAHİSAR	0,63	HAKKARİ	0,59	SİNOP	1,00
AĞRI	0,47	HATAY	0,35	SİVAS	0,87
AMASYA	1,00	ISPARTA	0,66	TEKİRDAĞ	0,71
ANKARA	0,21	MERSİN	0,70	TOKAT	0,72
ANTALYA	0,83	İSTANBUL	0,24	TRABZON	1,00
ARTVİN	0,96	İZMİR	0,44	TUNCELİ	0,82
AYDIN	0,56	KARS	0,60	ŞANLIURFA	0,33
BALIKESİR	0,57	KASTAMONU	1,00	UŞAK	0,89
BİLECİK	1,00	KAYSERİ	0,53	VAN	0,62
BİNGÖL	0,77	KIRKLARELİ	1,00	YOZGAT	0,64
BİTLİS	0,60	KIRŞEHİR	0,70	ZONGULDAK	0,72
BOLU	0,87	KOCAELİ	0,24	AKSARAY	1,00
BURDUR	1,00	KONYA	0,78	BAYBURT	1,00
BURSA	0,45	KÜTAHYA	0,63	KARAMAN	0,94
ÇANAKKALE	0,75	MALATYA	0,68	KIRIKKALE	0,83
ÇANKIRI	0,93	MANİSA	0,75	BATMAN	0,43
ÇORUM	0,69	KAHRAMANMARAŞ	0,42	ŞIRNAK	0,76
DENİZLİ	0,61	MARDİN	1,00	BARTIN	1,00
DIYARBAKIR	0,70	MUĞLA	1,00	ARDAHAN	0,83
EDİRNE	0,62	MUŞ	0,61	İĞDIR	0,90
ELAZIĞ	0,85	NEVŞEHİR	0,75	YALOVA	1,00
ERZİNCAN	1,00	NİĞDE	0,83	KARABÜK	0,70
ERZURUM	0,48	ORDU	0,56	KİLİS	1,00
ESKİŞEHİR	0,53	RİZE	0,70	OSMANİYE	0,71
GAZİANTEP	0,34	SAKARYA	0,48	DÜZCE	1,00

Kaynak: (Vatansever Deviren ve Duran, 2018: 271-272)

SONUÇ

Çalışmada kamunun eğitim, sağlık ve ulaştırma-haberleşme alanlarındaki yatırımlarının etkinlikleri Ardahan ili açısından değerlendirilmiştir. 2015 yılına ait kamunun eğitim yatırımları, kamunun sağlık yatırımları ve kamunun ulaştırma ve haberleşme yatırımları, girdi olarak kullanılmıştır. Çıktı olarak ise kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı, fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı, kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranı, hekim başına düşen müracaat sayısı, belediyenin temizlik hizmetlerinden memnuniyet oranı, internet abone sayısı (yüz kişide), havalimanına erişim oranı, devlet ve il yolları (km) ve istihdam oranı değişkenleri kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada Veri Zarflama Analizi modellerinden BCC ve CCR modelleri kullanılmış ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Ardahan ili BCC modelinin sonucuna göre etkin çıkmıştır. Modelde kullanılan veri değerleriyle göstergeler birbirine eşittir. Dolayısıyla herhangi bir değişimde herhangi bir artış ya da azalış önerilmemektedir.

Tablo 5: Ardahan ili Potansiyel İyileştirme Önerileri (BCC)

KVB	Veri	BCC Model Çıktıları		
		1		
		Gösterge	Fark	Yüzde
X1	55327	55327	0	0,00%
X2	2080	2080	0	0,00%
X3	690	690	0	0,00%
Y1	72,76	72,76	0	0,00%
Y2	10,49344	10,49344	0	0,00%
Y3	72,38	72,38	0	0,00%
Y4	5043,516	5043,516	0	0,00%
Y5	46,01	46,01	0	0,00%
Y6	5,750479	5,750479	0	0,00%
Y7	28,99676	28,99676	0	0,00%
Y8	384	384	0	0,00%
Y9	59,1	59,1	0	0,00%

Ardahan ilinin CCR modeliyle ölçülen etkinlik değeri ise 0,83 çıkmıştır. Çalışmada kullanılan girdiler dikkate alındığında kamunun eğitim yatırımlarının hedeflenen değerlerde olduğunu (55327 bin TL) ancak kamunun sağlık harcamaları girdisinde %24,72 azalma yapılması önerilmektedir. Kamunun ulaştırma ve haberleşme yatırımlarının ise hedeflenen değerlerde (690 bin TL) olduğu söylenebilir. Kullanılan çıktıların tamamının belli oranlarda arttırılması önerilmektedir. Ardahan ilinin CCR modeline göre etkinliğin sağlanabilmesi için kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyetin %94,68 oranında, fakülte ve yüksek okul mezunları oranının %93,61 oranında

da, kamunun sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranının %88,71 oranında, hekim başına müracaat sayısının %109,12 oranında, belediyelerin temizlik hizmetlerinden memnuniyet oranının %43,12 oranında, internet abone kullanım sayının (yüz kişide) %68,16 oranında, havalimanına erişim oranının %999,9 oranında, devlet ve il yollarının (km) %20,66 oranında ve son olarak istihdam oranının %20,66 oranında arttırılması önerilmektedir. Modelde kamunun sağlık harcamaları girdisinin azaltılması önerisi kaynakların etkin kullanılmadığını ifade etmektedir. Burada amaç daha az girdiyle daha fazla çıktı elde etmektir. Aslında daha az “kamunun sağlık yatırımı” girdisiyle etkinliğin sağlanması mümkün olabilecektir.

Tablo 6: Ardahan İli Potansiyel İyileştirme Önerileri (CCR)

KVB	Veri	CCR Model Çıktıları 0,828743		
		Gösterge	Fark	Yüzde
X1	55327	55327	0	0,00%
X2	2080	1565,767	-514,2328	-24,72%
X3	690	690	0	0,00%
Y1	72,76	141,6514	68,89136	94,68%
Y2	10,49344	20,31588	9,822436	93,61%
Y3	72,38	136,5884	64,20836	88,71%
Y4	5043,516	10546,78	5503,267	109,12%
Y5	46,01	65,96279	19,95279	43,37%
Y6	5,750479	9,669867	3,919389	68,16%
Y7	28,99676	469,335	440,3383	999,90%
Y8	384	463,3524	79,35238	20,66%
Y9	59,1	71,31283	12,21283	20,66%

Ardahan ilinde oransal olarak %100'ün üzerinde arttırılması gereken değişkenlerin başında havalimanına erişim oranı gelmektedir. Daha sonra ise “hekim başına düşen müracaat sayısının” arttırılması önerilmektedir. Zaten girdilerden olan kamunun sağlık harcamalarının gereğinden fazla yapıldığına işaret etmiştik. Burada mevcut sağlık yatırımlarının ihtiyacın üzerinde bir yapıda olduğuna dikkat edilmelidir. Modelde kamu harcamalarının etkin kullanımı açısından hekim başına müracaat sayısının arttırılması önerilmektedir. Modelde arttırılması önerilen bir diğer durum ise hava alanına erişim oranıdır. Ardahan'a hava yolu ulaşımı Kars Harakani Havaalanı üzerinden sağlanmaktadır. Havaalanının Ardahan'a uzaklığı dikkate alındığında Ardahan ilinin havalimanına erişim oranının düşük olduğu ifade edilebilir. Ardahan'da demiryolu bağlantısının olmaması ve Ardahan'ın coğrafi şartları dikkate alındığında denizyolu ulaşımının da olmaması nedeniyle ulaşım tamamen karayoluyla yapılmaktadır.

Bu çalışma bağlamında ortaya konulan sonuçlar kamu yatırımlarının etkinliklerinin arttırılması açısından bir gösterge niteliğindedir. Çalışmaya dâhil edilen değişkenlerin sosyolojik ve ekonomik boyutları Ardahan ili özelinde incelendiğinde ve modelin sunduğu öneriler çerçevesinde değerlendirildiğinde daha anlamlı sonuçlara ulaşılabacaktır. Çalışma daha sonraki dönemlerde Ardahan iline yapılacak yatırımların hangi alanlara hangi miktarlarda yapılması açısından fikir verecektir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, İ. (2015). Aktörler Arası İlişkiler, Sorunlar ve Sonuçlar Bakımından Türkiye’de Kalkınma Ajansları: Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) Örneği. Pamukkale Üniversitesi.
- Atan, M., Özgür, E., & Güler, H. (2004). Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler ve VZA İle İllerin Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 25-42.
- Bakırcı, F., Ekinci, E. D., & Şahinoğlu, C. T. (2014a). Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği : Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama. International Conference on Eurasian Economies, 1-10.
- Bakırcı, F., Ekinci, E. D., & Şahinoğlu, T. (2014b). Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(2), 281-298.
- Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. The Journal of Political Economy. <https://doi.org/10.1086/261726>
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Li, S. (1989). Using Data Envelopment Analysis to Evaluate Efficiency in the Economic Performance of Chinese Cities. Socio-Economic Planning Sciences, 23(6), 325-344. [https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/0038-0121\(89\)90001-3](https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/0038-0121(89)90001-3)
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1978). Measuring The Efficiency of Decision Making Units. European Journal of Operational Research, 2(6), 429-444. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(78\)90138-8](https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8)
- Hansen, N. M. (1965). The Structure and Determinants of Local Public Investment Expenditures, 47(2), 150-162.
- İçöz, C. (2013). Türkiye’deki İstatistik Bölümlerinin Görelî Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi İle Belirlenmesi. Anadolu Üniversitesi.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). 2014-2016 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberi. Erişim tarihi: 09.10.2018 <http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/2014genelge.html>
- Kecek, G. (2010). Veri Zarflama Analizi: Teori ve Uygulama Örneği (Siyasal Ki). Ankara.
- KGM. (2016). Yol Ağı Bilgileri. Erişim tarihi: 04.10.2018 <http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/YolAgi.aspx>
- Kıran, B. (2008). Kalkınmada Öncelikli İllerin Ekonomik Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi.
- Kuah, C. T., & Wong, K. Y. (2011). Efficiency Assessment of Universities Through Data Envelopment Analysis. Procedia Computer Science, 3, 499-506. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2010.12.084>
- Lovell, C. A. K. (1995). Measuring The Macroeconomic Performance of The Taiwanese Economy. International Journal of Production Economics, 165-178.
- Mikušová, P. (2015). An Application of DEA Methodology in Efficiency Measurement of the Czech Public Universities. Procedia Economics and Finance, 25(15), 569-578. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00771-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00771-6)

- ÖZTÜRK, E. (2016). Maliyet Performansının Ölçümü İçin Göreli Etkinlik Analizi: BIST Çimento Sektöründe Veri Zarflama Analizi Uygulaması. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 1-16. <https://doi.org/10.18074/cnuiibf.249>
- Polat, E. (2014). Türkiye’de Düzey - 2 Bölgeleri Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi. İnönü Üniversitesi.
- Şengül, Ü., Eslemian, S., & Eren, M. (2013). Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması. Yönetim Bilimleri Dergisi, 11(21), 75-99.
- Susiluoto, I., & Loikkanen, H. A. (2001). The Economic Efficiency of Finnish Regions 1988-1999 an Aplication of The DEA Methot, 1-16. Erişim tarihi: 06.10.2018 <http://econpapers.repec.org/paper/wiwwiwr/ersa01p83.htm>
- Tan, H. B., & Hooy, C. W. (2007). The Development of East Asian Countries Towards a Knowledge-Based Economy : A DEA Analysis. Journal of Asia Pacific Economy, 12(1), 17-33. <https://doi.org/10.1080/13547860601083538>
- TÜİK. (2016). İllerde Yaşam Endeksi Hakkındaki Açıklamalar.
- Vatansever Deviren, N., & Duran, T. (2018). Türkiye’de Düzey 3 Bölgesi Kamu Yatırım Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi (VZA)Yöntemiyle Ölçülmesi: Aydın, Denizli ve Muğla İlleri Örneği Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 65, 262-277. <https://doi.org/10.17755/esosder.321744>

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I-

SOSYO-POLİTİK, KÜLTÜREL VE İKTİSADİ BAĞLAMDA
DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I-

SOSYO-POLİTİK, KÜLTÜREL VE İKTİSADİ BAĞLAMDA
DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Ahmet Kutsi Tecer'in, Anadolu'nun henüz keşfedilmemiş değerlerini hatırlatan o meşhur şiirine atıfla, '*orda bir yer var uzakta...*' demekten kendimizi alıkoyamıyoruz, konu Ardahan olunca... Coğrafi uzaklığının da beraberinde getirdiği, görece bir yalıtılmışlık içerisinde olan Ardahan ili ile ilgili pek az akademik çalışma vardır. Bu bakımdan, nice değer ve potansiyelleri henüz tam anlamıyla keşfedilmemiş ve kayda geçirilmemiş olan Ardahan'la ilgili yapılacak her türlü bilimsel çalışma, büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda kitabın hazırlanmasındaki temel amacımız; Ardahan'ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra, ilin hâlen bakir sayılabilecek pek çok değerleri, varlıkları ve potansiyelleriyle ilgili geniş ve ayrıntılı bir bilimsel envanter oluşturabilmektir. Nitekim Ardahan, taşıdığı kadim birikimi ve gücüyle, ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki zenginlikleriyle, ülkemizin kalkınmış mekânlarından biri olmaya muktedir; geçmişten günümüze özü her daim güz, güzide bir Anadolu toprağıdır.

Ardahan siyaseti, tarih ve arkeolojisi, edebiyat ve kültürü, sosyo-ekonomisi, hayvancılığı ve arıcılığını konu alan ve değerlendiren 21 bilimsel makaleden oluşan bu kitap, bir şehir monografisidir. Ancak Ardahan ili, tarihi, yer altı ve yerüstü pek çok zenginlikleri ile tek bir kitapta, bütünüyle tüketilemeyecek ölçüde, geniş bir değer spektrumuna sahip olduğundan, "Ardahan Değerlemeleri I", serimizin ilk kitabıdır.

Yerel yöneticilerden, siyasal aktörlere, akademisyenlerden bürokratlara kadar çok farklı kesimlerin ilgisini çekebileceğine inandığımız bu kitabın, disiplinlerarası niteliği ile Ardahan'la ilgili önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

NOBELBİLİMSELESERLER

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Markasıdır.

Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok. Güleryüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90 216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com|okuyucu@nobelyayin.com

www.nobelyayin.com

nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin

9 786052 149928

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ

-|-

Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör

Doç. Dr. İhsan Kurtbaşı

Yazarlar

Doç. Dr. İhsan Kurtbaşı
Adem Keser
Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar Soysüren
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Uyanıker
Emre Gezer
Dr. Öğr. Üyesi Sami Patacı
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Oral Patacı
Dr. Öğr. Üyesi Hamza Kolukısa
Prof. Dr. Şüreddin Memmedli
Dr. Öğr. Üyesi İkrâm Çınar
Prof. Dr. Adem Üzümcü
Arş. Gör. Tarık Duran
Arş. Gör. Ramazan Taşçı
Prof. Dr. Ali Çımat
Dr. Öğr. Üyesi Güven Gürkan İnan
Dr. Öğr. Üyesi Arzu Kılıç
Prof. Dr. Berrin Filizöz
Arş. Gör. Dr. Mehmet Gür

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Bilen
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Topcuoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Kutay Üstün
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Eştürk
Doç. Dr. Seymur Ağazade
Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan
Arş. Gör. Ömer Atalay
Doç. Dr. Ötügen Senger
Öğr. Gör. Kemal Yazıcı
Doç. Dr. Aziz Gül
Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz
Prof. Dr. Ahmet Güler
Dr. Selim Bıyık
Zir. Müh. Gökhan Kavak
Yük. Müh. Abdurrahman Aydın
Arş. Gör. Emre Uğurlutepe
Prof. Dr. Osman Kaftanoğlu

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I- Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör: Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Bilimsel Eserler No. : 193
ISBN : 978-605-2149-92-8
Basım Sayısı : 1. Basım, Mart 2019

© Copyright 2019, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. 'NOBEL BİLİMSEL ESERLER' Bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurtbaş, İhsan.

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I- Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar / İhsan Kurtbaş

1. Basım. XXII+ 532 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-605-2149-92-8

1. Siyaset 2. Kültür 3. Ekonomi 4. Ardahan

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezh Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

SUNUŞ

Üniversiteler, toplumların teknik ve insanî düzeydeki beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere bilgiyi üreten, ürettiği bilgiyi işleyerek, bölgesi, ülkesi ve insanlık için anlamlı ve yararlı çıktılara dönüştüren bilimsel merkezlerdir. Ardahan Üniversitesi, hedef olarak Kafkasya, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya açılan bir bilim kapısı olmayı, kendi hinterlandındaki bu geniş coğrafyanın ihtiyaçlarını gözeterek bilimsel faaliyetler yapmayı, işbirlikleri geliştirmeyi ve bölgesel kalkınmada içinde bulunduğu coğrafyanın ufku olmayı misyon edinmiş bir üniversitedir. Bu misyon doğrultusunda Üniversitemiz, fikri ve vicdanı hür, milli ve kültürel değerlerine bağlı, eleştirel düşünen, girişimci, başarılı ve üstün nitelikli bireyler yetiştirme hedefi doğrultusunda, hitap ettiği coğrafyanın potansiyellerini açığa çıkararak, katma değerler üretme yolunda emin adımlarla ilerlemektedir.

Bu doğrultuda kuruluşundan bu yana henüz on bir yıl geçmiş olan Üniversitemiz, bir yandan güçlü bir fizikî alt yapı oluşturmaya çalışırken, öte yandan özgür çalışma ortamı içerisinde, çalışanlarının mensup olmaktan gurur duyduğu, niceliksel ve niteliksel bakımdan yetkin akademik kadrosuyla eğitim/öğretim faaliyetlerine başarıyla devam etmektedir. Bu kapsamda, küreselleşen dünyayı iyi okuyup, bölgemizin ve ülkemizin gerçeklerini göz ardı etmeden, kalite odaklı araştırma ve projeler üretmenin, patent çalışmaları yapmanın gayreti içinde olan Üniversitemiz; şehirle bütünlük bir şekilde, kamu ve özel sektör işbirliğini sağlayarak, bilgiyi teknolojiye dönüştürmeye odaklanmıştır. Bu hedef çerçevesinde, Üniversitemiz, ilimizin, bölgemizin ve uzandığı coğrafyanın geliştirilmeye açık somut/soyut zenginliklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Kanaatimce Ardahan gibi kadim bir ilimizin, bilimsel olarak etraflıca incelenmesi için Üniversitemiz, önemli bir ortam sağlamaktadır.

Tarihsel düzeyde, Üniversitemize adını veren Ardahan ilimiz, geçmişte Türklerin Anadolu'ya giriş ve geçit kapısı iken; günümüzde Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan kapımız olma özelliği ile jeopolitik önemini korumaktadır. Açılması beklenen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Borçka'da inşası planlanan Muratlı Gümrük Kapısı ile birlikte, Ardahan ve çevresi, ülkemiz açısından stratejik bir öneme sahip olmasının yanı sıra; muazzam düzeyde turistik ve lojistik fırsatlarıyla öne çıkmaktadır. Ekonomik açıdan, sahip olduğu et, süt, tereyağı, kaşar ve bal gibi hayvansal ürünler göz önünde bulundurulduğunda, Ardahan, yapılacak yeni yatırımlarla, sosyo-ekonomik kapasitesi açığa çıkarılması gereken güzide bir ilimizdir. Sosyal düzeyde ise; örf, adet, gelenek, görenek ve folklorik zenginlikleri ile pek çok kıymeti bünyesinde taşıyan Ardahan'ın yerel kaynaklarının bilimsel bilgiler ışığında incelenip, ekonomik ve toplumsal bir kıymete dönüştürülmesi konusunda Üniversitemizin, sorumlu kurumların başında geldiği bir gerçektir.

Bu bağlamda, Üniversitemiz üzerine düşen görevi yerine getirme hususunda, somut projeler üreterek önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim bugüne kadar gerçekleştirdiği birçok bilimsel etkinliğin yanı sıra; Üniversitemizin 10-12 Ekim 2018 tarihlerinde düzenlemiş olduğu I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, bu vizyonun bir tezahürü olarak alanındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Sempozyumun ana teması olan Ardahan Değerlemeleri başlığı altındaki çalışmaların toplandığı bu kitap, ilimizin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yapısıyla ilgili kapsamlı ve özgün bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan ilk 'derleme kitap' olma özelliğini taşımaktadır. Üniversitemizin ön ayak olduğu bu kıymetli çalışmanın, ilgili okurlara yarar sağlamasını içtenlikle temenni ederim.

Prof. Dr. Mehmet Biber
Ardahan Üniversitesi Rektörü

EDİTÖRDEN

Anadolu folkloru ile ilgili önemli çalışmalar yapmış olan şair Ahmet Kutsi Tecer'in, Anadolu'nun henüz keşfedilmemiş değerlerine ilişkin, belli bir yakınma içeren, o meşhur şiirine atıfla, '*Orda bir yer var uzakta...*' demekten kendimizi alıkoyamıyoruz, konu Ardahan olunca... Coğrafi uzaklığının da beraberinde getirdiği, görece bir yalıtılmışlık içerisinde olan Ardahan ile ilgili pek az akademik çalışma vardır. Bu bakımdan, nice değer ve potansiyelleri henüz tam anlamıyla keşfedilmemiş ve kayda geçirilmemiş olan Ardahan'la ilgili yapılacak her türlü bilimsel çalışmanın, çok kritik bir önemi haiz olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, geniş bir perspektifi gerektirebilecek bu tür çalışmaların yapılması; ilin tarihsel, sosyolojik ve ekonomik açıdan yeniden inşası için gerekli hamleleri tetikleyebilecek ve uzun vadede toplumsal bellek oluşturabilecek bir potansiyel taşımaları bakımından, oldukça büyük değer taşımaktadır.

Bu çerçevede münferit çalışmaların ötesinde, Ardahan'la ilgili kapsamlı bir envanter oluşturma düşüncemiz; aslında nice zamandır köklü bir şekilde içimizde yer etmiş idi. Sözü edilen bu arzumuzu gerçekleştirebilme mecralarımızdan biri, 10-12 Ekim 2018 tarihinde Üniversitemiz ev sahipliğinde gerçekleştirdiğimiz I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu oldu. Elinizdeki bu kitap, sözünü ettiğim I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nun 'Ardahan Değerlemeleri' adlı kategorisinde sunulmuş olan ve hakem değerlendirmesinden geçmiş makalelerden yapılan bir 'seçki' niteliğindedir.

Kitabın hazırlanmasındaki temel hedefimiz; siyasetinden ekonomisine, edebiyat ve kültüründen hayvancılığına kadar, Ardahan'ın pek çok farklı boyutunun bilimsel şekilde ele alınmasıdır. Öncelikli amacımız ise; Ardahan'ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra, ilin hâlen bakir sayılabilecek pek çok değer, varlık ve potansiyelleriyle ilgili geniş ve ayrıntılı bir bilimsel kaynak oluşturabilmektir. Nitekim Ardahan, taşıdığı kadim birikimi ve gücüyle, ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel zenginlikleriyle, ülkemizin kalkınmış mekânlarından biri olmaya muktedir; geçmişten günümüze özü her daim gürr, kıymetli ve güzide bir Anadolu toprağıdır.

Tarihsel açıdan Ardahan'daki Türk varlığı, M.Ö. 720 yılında bir Türk kavmi olan Kıpçaklar'ın ataları olan Kimmerler'e dek uzanır. Şehir, adını 628 yılında Hazar Türklerinin bir kolu olan Arda Türklerinin eline geçmesinden

sonra almıştır. 1069’da Alparslan tarafından fethedilerek Selçuklu Devleti’nin egemenliğine giren Ardahan, 1551 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu’na katılmıştır. 1828-1855 yıllarında Kars ve Batum ile birlikte savaş tazminatı olarak Ruslar’a bırakılan Ardahan; 40 yıl sonra, 1918 yılında Osmanlı İmparatorluğu’na iade edilmiştir. Ancak bundan altı ay sonra, Mondros Ateşkes Anlaşması’yla Ermeni ve Gürcülerin işgaline uğramış, ardından 23 Şubat 1921’de düşman işgalinden kurtarılmıştır. Yakın tarihimizde, 7 Temmuz 1921’de vilayet yapılan Ardahan, 1926 yılında ilçe yapılarak Kars’a bağlanmış; 1992 yılında ise tekrar il statüsüne kavuşmuştur. Bu çerçevede Türklerin Anadolu’ya giriş kapısı olan Ardahan, yaklaşık olarak 3 bin yıldır, Türk milletinin şanlı tarihinin kadim bir parçasıdır. Turistik açıdan, ekonomik, kültürel, folklorik, coğrafi ve turistik bakımdan, ülkemizin potansiyel zenginliği oldukça fazla olan illerinden biridir. Neticede pek çok kıymeti bünyesinde bulunduran Ardahan ilini, burada bütün boyutlarıyla ifade edebilmem mümkün olmayacağından, kitabın adının yansıttığı ve çalışmanın üzerine inşa olunduğu temel formülasyonu, aşağıda üç madde altında, kısaca, özetlemek isterim.

İlk olarak, ‘Ardahan **Değerlemeleri**’ başlığında ‘değerleme’ kelimesine bir açıklık getirmek isterim. Değerleme kavramı literatürde, maddi kıymetlerin vergi kanunlarında gösterilen gün ve zamanlardaki değerlerinin saptanması işlemidir. Hukuki açıdan değerlendirme, ‘kıymet takdiri’ anlamında kullanılmaktadır. Gündelik dilde ise, bir malın değerini belirlemek, takdir, değer biçme ve değerlendirmeye yargıda bulunma gibi anlamlara gelmektedir. Bu çerçevede ‘değerleme’ tabiri, Ardahan ilinin yer altı ve yer üstü varlıklarının tespitine hizmet edebilecek akademik yaklaşımları vasıflandırmak üzere kullanılmıştır. Bu çerçevede disiplinlerarası çalışmaları gerektirecek böylesi bir girişim; pek çok kişinin gözünden Ardahan’ın varlık ve potansiyellerine ilişkin bir takım spesifik değerlemelerin sistematik bir sentezinin yapılmasını gerektirir.

İkinci olarak, kitabın alt başlığında, **Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar** şeklinde üç ana kavram yer almaktadır. Bu kavramlar, makalelerin içeriğine ve niteliğine uygun olarak belirlenmiştir. *Değerler* kavramı, Ardahan’ın sahip olduğu maddi ve manevi varlıklarını ele alan çalışmaları işaret etmek için tercih edilmiştir. *Potansiyeller* kavramı, Ardahan’ın hâlihazırda görünür olan ve gelecekte açığa çıkarılabilecek gizil güçlerini ifade etmek için kaleme alınan makaleleri yansıtmaktadır. *Yaklaşımlar* kavramı ise, yazarların tespit ettiği Ardahan’a ilişkin sorunlara, çözüm önerilerine ve kişisel yaklaşımlara atfen kullanılmıştır. Dolayısıyla Ardahan’ın siyaseti, tarihi ve arkeolojisi, edebiyatı ve kültürü, sosyo-ekonomisi, hayvancılığı ve arıcılığını ele alarak çeşitli değerlendirmelerde bulunan bu kitap; bir nevi bir şehir monografisidir.

Üçüncü olarak, kitabın başlığında bir numaralandırmaya gidilerek 'Ardahan Değerlemeleri I' ifadesi kullanılmıştır. Buradaki maksadımız; bu çalışmada eksik bırakmış olabileceğimiz bazı hususları, serinin sonraki çalışmalarında telafi yoluna gidebilme hakkımızı saklı tutmaktır. Nitekim Ardahan ili, geniş bir perspektifle, etraflıca, ele alınmayı gerektiren pek çok varlık ve potansiyeli ile tek bir kitapta bütünüyle tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahiptir. Böylesi bir zenginliğin ancak uzun vadeli ve uzun erimli çalışmalarla ortaya çıkarılabileceğine ve serimlenebileceğine inanıyoruz.

Burada bu yazıyı sonlandırırken; kitap fikrinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren, engin birikim ve tecrübeleri ile bize yol gösteren, cesaretlendiren ve bizlerden hiçbir desteği esirgemeyen Ardahan Üniversitesi Rektörü, Sayın Prof. Dr. Mehmet Biber Hocamız'a en içten teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

Yerel yöneticilerden, siyasal aktörlere; akademisyenlerden bürokratlara kadar çok farklı kesimlerin ilgisini çekebileceğine inandığımız bu kitabın, disiplinlerarası niteliği sayesinde, Ardahan'la ilgili önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	III
Editörden.....	V

ARDAHAN SİYASETİ

BÖLÜM 1

SİYASİ MESELE TEMELLİ OY VERME DAVRANIŞI VE SEÇMEN TERCİH VE KARARLARININ OLUŞMASINDA REEL SORUNLARIN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Ardahan İli Örneği

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Özet.....	3
Giriş.....	5
1. Araştırmanın Metodolojisi	7
2. Araştırma Bulgularının Analizi Ve Değerlendirilmesi.....	9
2.1. Sosyodemografik Özellikler	10
2.2. Genel ve Yerel Sorun Algısı	12
2.2.1. Ekonomi, İşsizlik ve Yoksulluk Sorunu	16
2.2.2. Altyapı Sorunları ve Geri Kalmışlık Sorunu (%27,0).....	18
2.2.3. Terör Sorunu.....	22
2.2.4. Tarım Ve Hayvancılık Politikalarıyla İlgili Sorun.....	22
2.2.5. Siyaset Ve Siyasal Aktörlerle İlgili Sorunlar.....	25
2.2.6. Eğitim Sorunu	27
2.2.7. Diğer Sorunlar.....	29
2.3. Siyasal Tercihlerin Oluşmasına Etki Eden Faktörler Üzerine Kısa Bir Betimleme	29
2.3.1. Siyasal Bilgi/Bilinç Düzeyi ve Siyasal Tercihlerin Oluşmasında Reel Sorunların Etkisi.....	31

2.3.2. Seçmenlerin Kararlarının Netleşme Zamanı Üzerinden Bağlamsal Bir Değerlendirme	32
Sonuç.....	37
Kaynakça.....	41

BÖLÜM 2

SOSYAL MEDYA VE SİYASAL KATILIM İLİŞKİSİ: Ardahan İli Örneğinde Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma

Adem Keser

Özet	43
Giriş.....	44
1. Siyasal İletişim Süreci	46
2. Sosyal Medya Ve Sosyal Medyanın Özellikleri	48
2.1. Sosyal Medyanın Araçları	49
2.2. Sosyal Medya ve Geleneksel Medyanın Karşılaştırılması	50
2.3. Dijital Aktivizm.....	51
2.4. İfade Özgürlüğü Alanı Olarak Sosyal Medya.....	52
2.5. Siyaset ve Sosyal Medya.....	54
3. Yöntem.....	56
3.1. Hipotezler.....	57
3.2. Bulgular	58
3.2.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri ve Siyasete İlgi Düzeyleri.....	58
3.2.2. Katılımcıların Bir Önceki Milletvekili Genel Seçimlerinde (1 Kasım 2015) Oy Kullanma Durumu ve Oy Verdikleri Partiye Olan Bağlılık Düzeyi.....	59
3.2.3. Katılımcıların Gelecekte Aktif Siyasette Görev Alma Düzeyi.....	61
3.2.4. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Sosyal Medya Kullanım Süreleri	62
3.2.5. Katılımcıların Sosyal Medya Üzerinden Siyasal Bir Gruba, Etkinliğe Üye Olma ve Siyasal Gösteri, Miting veya Eyleme Katılma Düzeyi	63
3.2.6. Katılımcıların Sosyal Medyada Politik Tartışmalara Girme ve Politik Paylaşımarda Bulunma Düzeyi ve Sosyal Medyada Politik Varlık Göstermeme Sebepleri	64
3.2.7. Katılımcıların Cinsiyete Göre Sosyal Medya ve Siyaset ile İlgili Görüşlerinin Farklılaşma Düzeyi	66

3.2.8. Katılımcıların Sosyal Medya ve Siyaset ile İlgili Görüşlerinin Siyasete İlgili Düzeyine Göre Farklılaşma Düzeyi	68
Sonuç.....	70
Kaynakça	72

BÖLÜM 3

ARDAHAN HALKEVİ DENEYİMİ: Miyon ile Gerçeklik Arasındaki Mesafe

Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar Soysüren, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Uyaniker

Özet	75
Giriş.....	77
1. Kuruluş Ve Misyon	78
1.1. Ardahan Halkevi'nin Kuruluşu.....	81
2. Yıllara Yayılan Atalet	84
2.1. Kadro Sorunu	87
2.2. Mali Zayıflığın Girdabında	92
2.3. Yıllara Yayılan Mekan Sorunu.....	96
Sonuç.....	103
Kaynakça	105
EKLER (Belge Örnekleri).....	109

ARDAHAN'IN TARİH VE ARKEOLOJİSİ

BÖLÜM 4

YENİ ARAŞTIRMALARIN SONUÇLARINA GÖRE ARDAHAN'IN ARKEOLOJİK BULUNTULARI

Dr. Öğr. Üyesi Sami Patacı

Özet	119
Giriş.....	120
1. Merkez İlçe Arkeolojik Buluntuları	121
1.1. Ölçek-Kalecik Tepesi Kalesi ve Yerleşimi.....	122
1.2. Ölçek-Kuzey Kalesi.....	122
1.3. Gölgeli Kalesi.....	123

1.4. Gölgele-Güneybatı Kalesi ve Yerleşimi.....	124
1.5. Gölgele Yüksek Yayla Arkeolojik Alanı.....	125
1.6. Samanbeyli Savunma Yapısı.....	125
1.7. Hasköy Yüksek Yayla Arkeolojik Alanı.....	126
1.8. Hasköy Gözetleme Kulesi	126
1.9. Beşiktaş Kalesi, Yerleşimi ve Kurganları	127
1.10. Sulakyurt Demir Çağı ve Orta Çağ Seramik Buluntuları Alanı.....	128
1.11. Çağlayık-Doğu Savunma Yapısı	128
1.12. Çağlayık-Kuzeydoğu Kalesi.....	129
1.13. Bayramođlu Kalesi.....	130
1.14. Bağdaşan Savunma Yapısı	131
2. Çıldır İlçesi Arkeolojik Buluntuları	132
2.1. Akçakale Adası Ören Yeri.....	132
2.2. Senger Tepe Kalesi (Sur ile Güçlendirilmiş Mevsimlik Yerleşimi).....	134
2.3. Semiha Şakir Yüksek Yayla Yerleşimi ve Ağılı.....	136
2.4. Kotanlı Eskiçağ Arkeolojik Alanı	136
2.5. Dođankaya Demir Çağı ve Orta Çağ Seramik Buluntuları Alanı.....	137
2.6. Şeytan Kalesi Eskiçağ Seramik Buluntuları	137
3. Göle İlçesi Arkeolojik Buluntuları	138
3.1. Kayaaltı (Omega) Kalesi	138
3.2. Köprülü Yüksek Yayla Arkeolojik Alanı	139
3.3. Çobanköy Kalesi ve Yerleşimi	139
3.4. Çobanköy Höyüğü	140
3.5. Kuzupınarı Kalesi ve Yerleşimi	141
3.6. Bellitepe-Batı Kulesi	143
3.7. Bellitepe-Doğu Kulesi ve Eskiçağ Ağılı.....	144
3.8. Bellitepe Kalesi	145
3.9. Balçesme-Kaynık Kulesi	146
3.10. Balçesme-Şipsirik Kulesi.....	147
3.11. Balçesme-Tekmezar Kulesi ve Yerleşimi.....	148
3.12. Balçesme-Çam Ormanı Eskiçağ Arkeolojik Alanı	148
3.13. Durucasu-Şimşimik Kalesi	149
Sonuç.....	150
Kaynakça.....	152
Resimler	154

BÖLÜM 5
ARDAHAN'DA TARİHİ BİR CAMİ:
Suhara Köyü Camii

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Oral Patacı

Özet	165
Giriş	167
1. Çıldır Tarihi Hakkında Genel Bilgi	168
2. Suhara Köyü Camii Mimari Özellikleri	170
3. Suhara Köyü Camii'nin Tarihî Geçmişi ve Tarihlendirilmesi	173
Sonuç	179
Kaynakça	181
Fotoğraflar ve Çizimler	182

BÖLÜM 6
POSOF'TA KURULAN ATABEK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Emre Gezer

Özet	191
Giriş	192
I. Kuruluş Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	194
II. Bağımsızlık Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	197
III. Zayıflama Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	202
IV. Yıkılış Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	205
Sonuç	209
Kaynakça	211

ARDAHAN'IN EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜ

BÖLÜM 7
ÂŞIK CİNASÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ARDAHAN

Dr. Öğr. Üyesi Hamza Kolukısa

Özet	215
Giriş	216
1. Âşık Cinasî Kimdir?	218

2. Âşık Cinası'nın Şiirlerinde Ardahan	219
Sonuç	237
Kaynakça	238

BÖLÜM 8
1894 YILI TİFLİS'İN GÜRCÜCE İVERİA GAZETESİNDE
ARDAHAN SANCAĞINA YOLCULUK İZLENİMİ

Prof. Dr. Şureddin Memmedli

Özet	239
Giriş	240
1. Ön Bilgiler	240
2. Ardahan'ın Coğrafi Konumu Hakkında	241
3. Gökdağ Hakkında	243
4. Göller Hakkında	243
4.1 Aktaş/Hozapın Gölü	243
4.2. Çıldır Gölü	244
5. Taşköprü Hakkında	245
6. Köyler Hakkında	246
6.1. Akçakale	246
6.2. Çamdıra	246
6.3. Cala	247
6.4. Cambaz	247
6.5. Taşbaşı	248
7. Çıldır Terekeme Ailesinde Misafirlik	248
8. Kör İsmail'in Mertliği	250
9. Kiliseler Hakkında	251
10. Coğrafi İsimlerin Yorumu	252
Sonuç	254
Kaynakça	255

BÖLÜM 9
BİR POSOF MASALININ ETNOPEDAGOJİK YÖNDEN İNCELENMESİ:
Tilkiyle Nine

Dr. Öğr. Üyesi İkrâm Çınar

Özet	257
Giriş	258
1. Etnopedagoji	259
1.1. Etnopedagojinin Etkili Aracı: Masal	260
1.2. Değer Ve Değerler Eğitimi	261
2. Yöntem	262
2.1. Masal Hakkında	262
3. Bulgular Ve Yorum	263
Sonuç	268
Kaynakça	269
Ek-1. Masal	270

ARDAHAN'IN SOSYO-EKONOMİSİ

BÖLÜM 10
ARDAHAN İLİNİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU VE GÜRCİSTAN İLE DIŞ
TİCARETİNİN 2010-2017 DÖNEMİNDEKİ GELİŞİMİ

Prof. Dr. Adem Üzümcü

Özet	275
Giriş	276
1. Ardahan İlinin Sosyo-Ekonomik Durumu	278
2. Gürcistan Ekonomisi ve Gürcistan-Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi	289
3. Ardahan İlinin 2010-2017 Döneminde Dış Ticaretinin Gelişimi	291
4. Ardahan İlinin 2010-2017 Döneminde Gürcistan İle Dış Ticaretinin Gelişimi ve Özellikleri	297
Sonuç	304
Kaynakça	306

BÖLÜM 11
ARDAHAN İLİNE YAPILAN KAMU YATIRIMLARININ
ETKİNLİKLERİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ
(VZA) YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Tarık Duran & Arş. Gör. Ramazan Taşcı & Prof. Dr. Ali Çımat

Özet	309
Giriş	311
1. Yöntem	311
1.1. Veri Zarflama Analizi ve Etkinlik Ölçüm Yönteminin Seçilmesi	311
1.2. Veri Zarflama Analizine İlişkin Teorik Çerçeve	312
1.3. Karar Verme Birimleri (KVB) ve Girdi-Çıktı Değişkenlerinin Seçilmesi	314
2. Bulgular	316
Sonuç	320
Kaynakça	323

BÖLÜM 12
BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN ÜNİVERSİTE
SANAYİ İŞBİRLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ
Ardahan İli Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Güven Gürkan İnan

Özet	325
Giriş	326
1. Üniversite-Sanayi İşbirliği	327
2. Üniversite-Sanayi İşbirliği Kanalları	330
3. Bilimsel Araştırma Yöntemleri	333
4. Ardahan İli Özelinde Üniversite-Sanayi İşbirliği Modeli	335
Sonuç	341
Kaynakça	343

BÖLÜM 13
MARKALAŞMADA TEMEL ADIM:
Marka Tescili ve Ardahan

Dr. Öğr. Üyesi Arzu Kılıç & Prof. Dr. Berrin Filizöz

Özet	347
Giriş	348
1. Marka	349

2. Marka Türleri	352
3. Marka Tescili	353
4. Ardahan; Genel Ekonomik Ve Marka Tescil Durumu	354
5. Araştırma Amacı, Yöntem Ve Kısıtlar	358
6. Bulgular	359
Sonuç	363
Kaynakça	365

BÖLÜM 14

POSOF'UN TRA2 BÖLGESİ İÇİNDEKİ YERİ VE GELİŞME EKSENLERİ BAĞLAMINDA KALKINMA PROJELERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Ar. Gör. Dr. Mehmet Gür & Dr. Öğr. Üyesi Ömer Bilen &
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Topcuoğlu & Dr. Öğr. Üyesi Kutay Üstün

Özet	367
1. Posof İlçesinin TRA2 Bölgesindeki Yeri ve Mevcut Durumu	369
1.1. Konumu, Coğrafyası ve İklimi	369
1.2. Tarihçesi	370
1.3. Demografik Yapısı	371
1.4. Ekonomik Yapı	371
1.5. Tarım, Hayvancılık ve Arcılık	372
1.6. Doğal Yapı ve Turizm	374
2. TRA2 2014-2203 Bölge Planı Vizyonu ve Gelişme Eksenleri	377
3. Araştırma Yöntemi Ve Sonuçlar	379
3.1. Kantitatif Araştırma Sonuçları	380
3.2. Kalitatif Araştırma Sonuçları	382
4. POSOF için Önerilen Kalkınma stratejileri ve Projeleri	385
Sonuç	388
Kaynakça	390

ARDAHAN HAYVANCILIĞI

BÖLÜM 15

ARDAHAN İLİ BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜ MEVCUT DURUM SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Eştürk & Doç. Dr. Seymur Ağazade

Özet	393
Giriş	395
1. Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık	397
2. Ardahan İlinde Büyükbaş Hayvancılığın Mevcut Durumu	402
3. Materyal ve Yöntem	404
4. Araştırma Bulguları	405
Kaynakça	415

BÖLÜM 16

ARDAHAN YÖRESİNDEN MEVSİMSSEL OLARAK TOPLANAN SÜT VE KAŞAR PEYNİRİ ÖRNEKLERİNDE AFLATOKSİN M1 DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Özet	417
Giriş	418
1. Materyal ve Metot	422
1.1. Materyal	422
1.1.1. Süt Numuneleri	422
1.1.2. Kaşar Peyniri Numuneleri	422
1.1.3. Aflatoksin M1 ELISA Test Kiti	423
1.1.4. Süt Numunelerinin Analize Hazırlanması	423
1.1.5. Peynir Numunelerinin Analize Hazırlanması	423
1.2. Metot	424
2. Bulgular	424
2.1. Yaz Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	424
2.2. Sonbahar Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Analiz Sonuçları	424
2.3. Kış Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	425
2.4. İlkbahar Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	425

Sonuç.....	426
Kaynakça.....	435

BÖLÜM 17
ARDAHAN İLİ GÖLE İLÇESİ BÜYÜKBAŞ
HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Ömer Atalay & Doç. Dr. Ötügen Senger

Özet.....	439
Giriş.....	440
1. Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık.....	441
1.1. Göle İlçesinde Büyükbaş Hayvancılık.....	443
2. Literatürde Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün Swot Analizi İle Değerlendirilmesi	447
3. Materyal	449
4. Metot.....	450
5. Araştırma Bulguları.....	450
5.1. SWOT Analizi.....	461
Sonuç.....	465
Kaynakça.....	467

ARDAHAN ARICILIĞI

BÖLÜM 18
ARDAHAN ARICILIĞININ POTANSİYELİ

Kemal Yazıcı

Özet.....	471
Giriş.....	472
1. Ardahan’da Arıcılık Neden Önemlidir?	474
1.1. Arı Irkı.....	474
1.2. Koloni Sayısı.....	475
1.3. Ana Arı Üretimi.....	477
1.4. Meralar ve Mera Kapasiteleri.....	477
2. Ardahan’ın Organik Bal Üretimi Açısından Önemi	478
Sonuç.....	480
Kaynakça.....	481

BÖLÜM 19
ARDAHAN İLİ ARICILIK İŞLETMELERİNDE
KOLONİ YÖNETİMİNDE YAPILAN BAŞLICA YANLIŞLIKLAR

Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz

Özet	483
Giriş	484
1. Eğitim Yetersizliğinin Yetiştiricilerin Koloni Bakım ve Yönetim Uygulamalarına Yansımaları	485
1.1. Popülasyon Kontrolü	486
1.1.1. İki Ana Arılı Koloni Yönetim Sistemi	488
1.1.2. Koloni Destek Sistemi	490
1.1.3. Paket Arı Sistemi	491
1.1.4. Ana Arı Hapsi	492
1.2. Mera Kullanımı	493
1.3. Damızlık Kullanımı	494
1.4. Arı Beslemesi	495
1.5. Arı Sağlığı	500
1.6. Yanlış ve Bozuk Petek Kullanımı	501
1.7. Kışlatma	501
2. Örgütlenme ve Ürünlerin Değerlendirilmesi	503
Sonuç	503
Kaynakça	504

BÖLÜM 20
KAFKAS BAL ARISI GEN MERKEZİ VE KORUNMASI İÇİN ALTERNATİF
YÖNTEMLER

Doç. Dr. Aziz Gül & Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz & Öğr. Gör. Kemal Yazıcı

Özet	507
GİRİŞ	508
1. Kafkas Bal Arısı Gen Merkezi Ve Korunması İçin Alternatif Yöntemler	510
1.1 Kafkas İzole Alanları İçerisinde Islah Çalışmaları Yapılmalı	510
1.2 Yapay Tohumlama Çalışmalarına Yer Verilmeli	511
1.3 Elde Edilen Genetik Materyaller Dondurularak Korunmalı	512
SONUÇ	514
KAYNAKÇA	516

BÖLÜM 21
ARDAHAN YÖRESİ ARISININ
(*Apis mellifera caucasica* G.) ANADOLU VE DİĞER BAZI ARI IRKLARI İLE
MORFOLOJİK, DAVRANIŞ, PERFORMANS VE ÜREME ÖZELLİKLERİ
YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Ahmet Güler & Öğr. Gör. Kemal Yazıcı & Dr. Selim Bıyık &
 Zir. Müh. Gökhan Kavak & Zir. Yük. Müh. Abdurrahman Aydın &
 Arş. Gör. Emre Uğurlutepe & Prof. Dr. Osman Kaftanoğlu

Özet	520
Giriş.....	521
1. Materyal ve Metot.....	522
2. Bulgular	523
2.1. Performans ve Davranışı	523
2.1.1. Avantajları	523
2.1.2. Dezavantajları	524
2.2. Morfolojik Yönden Genel Karakterizasyonu	525
Sonuç.....	529
Kaynakça	531

